

Atrakcje i ciekawostki na trasie

Czatkowy

Wieś położona na pograniczu kociewsko-żuławskim. Urodził się tu **Edwin Rozenkranz** (1925-1992), polski prawnik, historyk prawa, profesor Uniwersytetu Gdańskiego, autor ponad 150 publikacji naukowych.

TCZEW

Od wieków związany jest z przeprawą wiślaną. Nad panoramą miasta góruje gotycki **kościół farny pw. Podwyższenia Krzyża Świętego** wraz z **dawnym zespołem poddominikańskim**. Na uwagę zasługują także **zabytkowy układ architektoniczny miasta**.

Najbardziej charakterystycznymi zabytkami kojarzonymi z Tczewem, są mosty przez Wisłę. Pierwszy **most kolejowo-drogowy z 1857 r.** w chwili otwarcia był pierwszym mostem stałym na Wiśle i najdłuższym mostem kratowym w Europie (całkowita długość 837,3 m). Jego projektantem oraz budowniczym był **Carl Lentze**. Obiekt był również wyjątkowy pod względem architektonicznym. Na każdym z pięciu filarów ustawiono parę neogotyckich 23-metrowych wieżyczek. Obecnie zachowały się tylko cztery wieże. W latach 1888-1891 powstał nowy **most, typowo kolejowy** oddalony zaledwie o 40 m na północ od swego starszego poprzednika.

Muzeum Wisły powstałe z inicjatywy Romana Klima jest placówką muzealną ściśle związaną z królową polskich rzek. O jej lokalizację ubiegało się kilka nadwiślańskich miast. Jest to największe muzeum w Polsce poświęcone historii rzeki. Placówka funkcjonuje jako oddział Narodowego Muzeum Morskiego w Gdańsku. W bezpośrednim sąsiedztwie znajduje się również **Centrum Konserwacji Wraków Statków**. CKWS składa się z dwóch części: pracowni konserwatorskiej oraz magazynu studyjnego. Zwiedzający mają także możliwość oglądania prac i poszczególnych etapów rekonstrukcji statków.

Oprócz wielowiekowych związków Tczewa z Wisłą, w grodzie Sambora możemy odnaleźć ślady tradycji morskich. W latach 1920-1930 mieściła się tu **pierwsza w Polsce Szkoła Morska**, której dyrektorem w jej początkach został Antoni Garnuszewski. Po dziesięciu latach prężnej działalności szkołę przeniesiono do Gdyni. Obecnie w budynku mieści się I Liceum Ogólnokształcące im. Marii Skłodowskiej-Curie.

Kanał młyński został wybudowany na północ od miasta przez Krzyżaków, którzy specjalizowali się w budowie tego typu urządzeń wodnych. Przy budowie pomagali także miejscowi dominikanie. Biegnie on około 9 km od jeziora Małego Rokickiego dawnym ciekim wodnym rzeki Szpęgawy do Wisły. Jego wodami zasilany był m.in. młyn wodny w Tczewie. W II poł. XIX w. w związku z budową dworca kolejowego w Tczewie, ujście kanału przesunięto bardziej na północny wschód.

Most w Knybawie

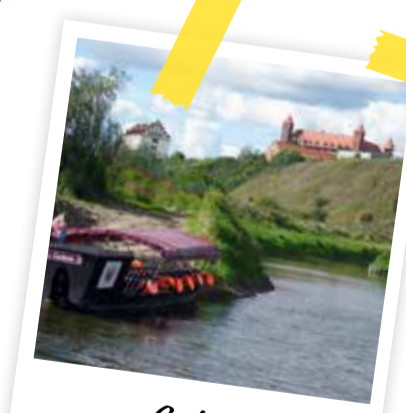
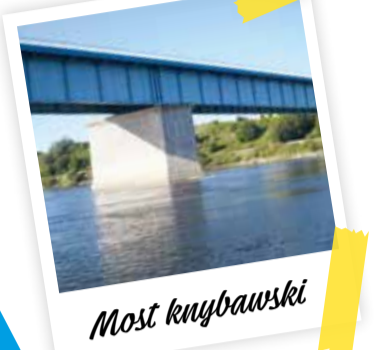
Obiekt nazywany jest „**mostem fortecą**”. Stanowił on element autostrady, która miała połączyć Berlin z Królewcem. Prace budowlane trwały zaledwie 18 miesięcy, a rozpoczęły się na krótko po zajęciu Tczewa przez Niemców. Mimo bardzo szybkiego postępu robót budowlanych most nigdy nie został w pełni ukończony w swej projektowej formie. W styczniu 1945 r. obiekt został wysadzony przez uciekających Niemców. W późniejszych latach został odbudowany w oparciu o niemieckie plany. Do dziś pamiętką po wydarzeniu są liczne schrony i bunkry, które wchodziły w skład założeń projektu.

Friedrich Tamms (1904-1980) - **projektant knybawskiego mostu**. Ukończył Politechnikę Monachijską oraz Berlińską. Po studiach podjął pracę w Berlińskim Biurze Mostów. Był także konsultantem w zakresie wiaduktów i stacji benzynowych. Zaprojektował gigantyczne wieżowe schrony przeciwlodnicze w Wiedniu, które do dziś stanowią stały element krajobrazu.

Gorzędziej

Po historycznej osadzie nie zachowały się znaczące ślady. Została jedynie część, na której mieści się świątynia. Przez 500 lat, licząc od roku 1300, 65% zabudowanego terenu Gorzędzieja systematycznie obsuwało się z wysokiej skarpy w wyniku jej podmywania przez wody Wisły, która płynęła wówczas szerszym korytem i szybszym nurtem.

Najbardziej charakterystycznym obiektem **Gorzędzieja** jest **kościół św. Wojciecha** z XIV w. Miejsce to w 997 r. było ważnym przystankiem na szlaku misyjnym tego świętego. Według tradycji w Gorzędzieju po odprawieniu mszy, biskup przepłynął na drugi brzeg Wisły. Na pamiątkę tego wydarzenia miejscowa świątynia została podniesiona w 1995 r. do rangi sanktuarium. Znajdują się w nim relikwie św. Wojciecha, które zostały sprowadzone z Gniezna. Ostatni, kociewski odcinek drogi relikwii odbył się Wisłą, na pokładzie łodołamacza „Basior”, w asyście podobnej jednostki „Kangur”. Sanktuarium opiekują się ojcowie Zakonu Karmelitów Bosych Najświętszej Marii Panny z Góry Karmel.

Słuzza Międzyłężska w Rybakach jest jednym z elementów odwadniania Niziny Walichnowskiej. Zbudowana w XIX w. Jej wrota zamykają się same, pod naporem wody z Wisły. We wsi znajduje się także stacja pomp odwadniających. Słuzza stanowi wyjątkowo cenny zabytek techniki hydrotechnicznej funkcjonujący do dziś.

Nizina Walichnowska

Teren wzdłuż Wisły. Na Nizinie Walichnowskiej zamieszkiwali Oleńczycy. Tak byli nazywani przez miejscową ludność holenderscy mennonici, którzy osiedlili się tutaj w XVII w. Zawdzięczamy im osuszenie rozległych wylewisk wiślanych i budowę wałów ochronnych. Charakteryzowali się także tym, że byli bardzo pracowitymi gospodarzami, a przez pokolenia tworzyli trwałą, bardzo zamkniętą element ludnościowy Kociewia.

Wielkie Walichnowy to największa z holenderskich wsi położonych w dolinie Wisły. Jej najcenniejszym zabytkiem jest gotycki **kościół pw. św. Jana Chrzcziciela** o konstrukcji ryglowej. Pamiątkami po osadnikach z Holandii są m.in. XIX-wieczna kuźnia, nieliczne drewniane i murowane domy oraz cmentarz mennonicki. Podobne nekropolie znajdują się również w **Międzyłężu i Małych Walichnowach**.

GNIEW

Malownicze miasteczko położone u ujścia Wierzycy do Wisły. Charakterystycznym elementem gniewskiej panoramy jest **zamek z XIII-XIV w.** Dawna siedziba komturów krzyżackich oraz starostów gniewskich, a obecnie miejsce wielu rekonstrukcji historycznych oraz imprez plenerowych. Nad miastem góruje także **XIV-wieczny kościół pw. św. Mikołaja**. Większość wyposażenia świątyni pochodzi z XIX w. Podczas prowadzonych badań archeologicznych na terenie kościoła odkryto m.in. największą w Polsce kolekcję szat jedwabnych. Turystów zachwyca również gniewski **rynek z charakterystycznymi podcienioymi kamieniczkami**.

Bateria w Małym Garcu miała za zadanie kontrolować strategiczne rozgałęzienie Nogatu i Wisły w rejonie Białej Góry. Prace wykonywane z pruskiego rozporządzenia ukończono w 1902 r. Sześć armat kalibru 100 mm mogło pokryć swym zasięgiem m.in. ważną strategicznie służącą w Białej Górze, regulującą poziom wody w Wiśle. W skład fortyfikacji wchodziły schrony amunicyjne, artyleryjskie oraz stanowiska obserwacyjne, zachowane niemal w niezmienionej do dziś formie.

Opalenie

W XVI w. Wisła była jedną z najważniejszych dróg handlowych oraz najbardziej wykorzystywanym szlakiem śródlądowym w Europie. **Opalenie** w tych czasach było miejscem postoju i wypoczynku flisaków.

Obecny **most drogowy w Opaleniu** nie jest pierwszym tego typu obiektem w tym rejonie. Już wcześniej istniały liczne przeprawy przez Wisłę. Zaliczyć do nich można jednorurkowy most kolejowo-drogowy, z początków XX w. Od 1920 r. kiedy to na Wiśle przebiegała granica polsko-niemiecka ruch ustał. Obiekt, który w całości przyznano Polsce, był zbędny. Rozebrano go w latach 1927-1929. Jego przęsła posłużyły do budowy mostu drogowego w Toruniu oraz w Koninie, które spełniają swą funkcję do dziś.

Rezerwat Opalenie - położony w obrębie terasów nadrzecznych Strugi Młyńskiej. Utworzony w celu ochrony rzadkich gatunków roślin, m.in. paprotnika kolczastego, orlika pospolitego, pięciornika białego, wawrzynka wilczyko i groszku wielko-przyliskowego. Objęto również ochroną naturalne zbiorowiska leśne takie jak: 100-letni las świerkowy i las grądowy. Rezerwat Opalenie powstał w 2013 roku z połączenia dwóch rezerwatów: Opalenie Dolne i Opalenie Górne.

Dodatkowe informacje:

- Zadania związane z utrzymaniem wałów przeciwpowodziowych realizuje **Zarząd Melioracji i Urzędzeń Rolnych Województwa Pomorskiego** w Gdańsku.
- **Terenowy Oddział** w Tczewie zleca w ramach przetargu wykonywanie robót konserwacyjnych na wałach: dwukrotnie koszenie skarpi i korony wałów o długości 28,8 km.
- **W latach 2012-2014 wykonano uszczelnianie korpusu i podłoża wału na całej długości Niziny Walichnowskiej.** Wał tczewski był uszczelniany jako pierwszy. W planach inwestycyjnych jest wał opaleński.
- **Wały są na bieżąco kontrolowane** przez strażników wałowych.

Maszerowałem grzbietem wałów przeciwpowodziowych, aby przypomnieć sobie niektóre związane z nimi, zilustrowane zdjęciami fakty. Wędrówkę odbyłem latem w trzech etapach, ponieważ wały przeciwpowodziowe w granicach Powiatu Tczewskiego chronią Nizinę Opaleńską, Nizinę Walichnowską, a za Tczewem fragment większej Niziny Żuław Gdańskich – nazwałem ją Niziną Tczewską.

Z wysokości wałów przeciwpowodziowych doskonale widać na zachodzie urwisty brzeg Wisły, a w jego dnie dolinę zwaną taras zalewowy z naniesioną warstwą wyjątkowo urodzajnej ziemi. Zaczęto tu zakładać siedliska, które przybrały formy wsi, a na wzgórzach powstały miasta – **Gniew** i **Tczew**. Mieszkańców nizin i założonych przez nich osad spotykały przykre, a nawet tragiczne doświadczenia. Zachodziły w czasie wzebrań wód Wisły. Najczęściej kończyły się zniszczeniem dobytku. Ludzie zaczęli tworzyć na terenach zalewowych przegrody, zwane obecnie wałami przeciwpowodziowymi, wykonanymi z gliny, którą zwożono z oddalonej o kilka kilometrów wysoczyzny. Wały ulegały na przestrzeni wieków modyfikacjom, zmieniano wysokość, kąt nachylenia ze strony lądu, jak i wody, zmieniano szerokość podstawy oraz szerokość korpusu.

DZIEŃ PIERWSZY

Rozpoczynam marsz wałem we wsi **Widlice**, gdzie początek ma 6,5 kilometrowa Nizina Opaleńska. Płynąca tu Wisła stanowi jej wschodnią granicę. Od południa i zachodu nizinę otaczają lasy oraz wzgórza osiągające wysokość powyżej 10 m n.p.m. Oddalone są od koryta rzeki do 1500 m. Z zachodnich wzgórz, w okolicy wsi **Jażwiska**, uchodzi do Wisły Struga Młyńska.

Wzmiankowana już w 1855 roku zabezpieczona przed wylewami wałem przeciwpowodziowym. Zanim powstał on w tym miejscu, w 1829 roku, znajdująca się pośrodku niziny wieś **Dębowy Las**, w wyniku wielkiej wody została zmyta z powierzchni ziemi. Po następnej powodzi w 1855 roku podjęto starania o budowę obwałowań. Rozpoczęto je od niskiego wału Strugi Młyńskiej, a w 1875 roku rozpoczęto budowę wału właściwego w **Widlicach**. Ukończono go 18 marca 1896 roku.

Obserwuję nizinę po półtorakilometrowym marszu wałem w miejscu kończącego się nasypu byłej linii kolejowej Smętowo-Kwidzyn, po której w nurtach Wisły pozostały filary mostu. Stąd jest doskonała widoczność na panoramę Kwidzyna z zamkiem i katedrą, obiektami celulozy i nowym blokowiskiem mieszkaniowym. Niektórzy badacze przyrównują Nizinę Opaleńską do Bieszczad północy (patrz: Kordowski M. Opalenie – zarys dziejów wsi kociewskiej, Opalenie 2007, s. 13.). Marsz kończę przy stacji pomp Opalenie na Terasie wsi Jażwiska.

DZIEŃ DRUGI

Marsz rozpoczynam we wsi **Cieple**. Wędrówce towarzyszy opowiadanie badacza tych terenów Mariusza Śledzia. Dziedzictwo kulturowe Niziny Walichnowskiej przedstawiane jest głównie w oparciu o dobrze zachowany i interesujący system hydrotechniczny. Budowę obwałowań oraz sieci kanałów rozpoczęto na przełomie XIII i XIV wieku. System przepompowni powstawał na początku XIX wieku. Pompownie obecnie zapewniające bezpieczeństwo powodziowe Nizinie Walichnowskiej pochodzą z początku XX wieku. Całość systemu dopełniają tzw. rowy szczegó-

łowe, strażnice wałowe oraz Śluza Międzyłęska w **Rybakach** wybudowana w drugiej połowie XIX wieku.

Równie interesująca, jak sam system hydrotechniczny, jest historia osadnictwa i zrzeszania się ludności w organizacjach budujących ów system, tj. we Wspólnocie Wałowej Niziny Walichnowskiej (1690-1854) i Związku Wałowym Niziny Walichnowskiej (1854-1945). Aspekt historyczny, a także hydrotechniczny został opisany przez starostę Związku Wałowego, Petera Rudolfa Dirksena w Kronice Związku Wałowego Niziny Walichnowskiej. W ostatnich latach ukazały się opracowania dotyczące opisów powodzi, które wydarzyły się w latach 1786-1816. Zachowały się one w walichnowskich księgach chrztów stanowiąc cenne źródło wiedzy o życiu mieszkańców w tamtym okresie.

DZIEŃ TRZECI

Rozpoczynam marsz na wale okalającym basen portowy byłej stoczni rzecznej i tu przechodzę na wał czatkowski. Od strony Wisły pozostawiam wzrokiem na południe historyczne mosty przez Wisłę i w oddali piękną panoramę starego miasta. Za Wisłą – dachy oraz wieże kościoła w Lisewie. Z lewej strony wału widać część produkcyjną stoczni rzecznej, Zakład Usług Komunalnych. Mijam kościół na osiedlu Staszica, który rozpoczyna mieszkalną część osiedla ze szkołą, następnie ogród działkowy, Zakład Wodociągów i Kanalizacji z oczyszczalnią ścieków. W taki sposób docieram na teren wsi **Czatkowy**, gdzie kończy się granica Powiatu Tczewskiego. To właśnie tutaj kończę moją trzydniową przygodę marszową ciągiem wałów przeciwpowodziowych ziemi tczewskiej.

ruszaj na
KOCIEWIE

Wały powodziowe na stałe wpisały się w nadwiślańskie krajobrazy. Ich głównym zadaniem jest ochrona ludzi oraz ich dobytku przed nieobliczalnymi wodami rzeki. Historia ich budowy, jak i sama rzeka, jest fascynująca. Dlatego też po pięciu latach od wydania, w 2012 roku, mojej książki „Związki Ziemi Tczewskiej z Wisłą” wróciłem marszem do tematyki wiślanej.

Tczew

Gniew

Marsz grzbietem wałów przeciwpowodziowych Wisły

w granicach powiatu tczewskiego

ruszaj na
KOCIEWIE

Lokalna Organizacja Turystyczna KOCIEWIE

Kociewski Ośrodek Informacji Turystycznej
ul. 30 Stycznia 4, 83-110 Tczew
tel./fax 58 531 37 41
www.lot.kociewie.eu / info@kociewie.eu

wydawca: Lokalna Organizacja Turystyczna KOCIEWIE
teksty: Czesław Glinkowski, Marta Murawska
współpraca: Emilia Laskowska, Julita Dembek
korekta: Julita Dembek
projekt graficzny: Anna Kaldus
fotografie: Czesław Glinkowski, Piotr Kończewski, Emilia Laskowska, Adam Murawski, Jarosław Wojciechowski

Dofinansowano ze środków Powiatu Tczewskiego

Wydawca podjął starania, by treść publikacji była poprawna, jednak szybko zmieniająca się rzeczywistość może sprawić, że część zamieszczonych informacji utraci swoją aktualność. Lokalna Organizacja Turystyczna KOCIEWIE nie bierze na siebie odpowiedzialności za skutki korzystania z tych danych.